

ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ
ПРОЦЕСАМИ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ
РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ
В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН
ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА:
колективна монографія**

ХЕРСОН - 2017

УДК 330.3-026.16
ББК 65.013

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: колективна монографія / за заг. ред. д.в.н., проф. Шарко М.В. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2017. – 265 с. (12,1 друк. арк.)

Рецензенти: А.С. Мохненко – д.в.н., професор кафедри економіки підприємства Херсонського державного університету Міністерства освіти і науки України

В.І. Покотилова – д.в.н., професор, ректор ПВНЗ «Херсонський економічно-правовий інститут» Міністерства освіти і науки України

ISBN

Досліджено досвід та практику управління промисловими підприємствами в контексті їх інноваційного розвитку. Виконана ідентифікація сценаріїв та стратегій управління економічним розвитком підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища у загальнодержавному і регіональному аспектах. Розроблено методологію регулювання якості випускаємої продукції в умовах багатокритеріальності і неоднозначності факторів, які впливають на конкурентоспроможність продукції шляхом інноваційних трансформацій в структурі управління, що суттєво зменшує роль матеріально-ресурсних компонентів виробництва і підвищує роль інтелектуальної складової підприємства.

Колективна монографія написана в межах держбюджетної науково-дослідної роботи «Економічний розвиток підприємств на основі управління інноваційною діяльністю в умовах нестабільного зовнішнього середовища» (державний реєстраційний номер 0117U004295). Монографія розкриває широкий спектр проблем управління економічними процесами та інноваційний розвиток промислових підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища.

*Рекомендовано до видання рішенням Вченої Ради
Херсонського національного технічного університету
Міністерства освіти і науки України*

Протокол № 11 від 06 липня 2017 р.

УДК 330.3-026.16
ББК 65.013

ISBN

© М.В.Шарко, 2017

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

Науковий доробок авторів колективної монографії щодо формування теоретичних, методологічних, методичних і прикладних засад щодо управління економічними процесами та інноваційний розвиток промислових підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища:

д.е.н., професор Шарко М.В. – розділ 1, п. 1.4, п. 1.5, п. 1.6; розділ 2, п. 2.3, п. 2.4; розділ 4, п. 4.4; розділ 5, п. 5.2 – 1,07 д.а.

д.е.н., професор Гарафонова О.І. – розділ 4, п. 4.5 – 0,12 д.а.

д.т.н., професор Шарко О.В. – розділ 1, п. 1.5; розділ 2, п. 2.4 – 0,15 д.а.

д.е.н., доцент Лепьохіна О.В. – розділ 2, п. 2.5 – 0,52 д.а.

к.е.н., доцент Адвокатова Н.О. – розділ 3, п. 3.1 – 0,82 д.а.

к.е.н., доцент Буренко Ю.О. – розділ 3, п. 3.2 – 0,50 д.а.

к.е.н., доцент Волкова О.В. – розділ 4, п. 4.3 – 0,37 д.а.

к.е.н., доцент Гусаріна Н.В. – розділ 1, п. 1.5, п. 1.6; розділ 2, п. 2.3, п. 2.4; розділ 4, п. 4.4 – 0,52 д.а.

к.е.н., доцент Джерелюк Ю.О. – розділ 2, п. 2.2 – 0,80 д.а.

к.е.н., доцент Зайцева О.І. – розділ 4, п. 4.5 – 0,12 д.а.

к.т.н., доцент Карамушка М.В. – розділ 4, п. 4.3 – 0,37 д.а.

к.е.н., доцент Карлюка Д.О. – розділ 4, п. 4.1 – 0,45 д.а.

к.е.н., доцент Коверга А.В. – розділ 1, п. 1.1 – 0,67 д.а.

к.е.н., доцент Макаренко С.М. – розділ 2, п. 2.1 – 0,43 д.а.

к.е.н., доцент Михайленко Н.О. – розділ 5, п. 5.3 – 0,51 д.а.

к.т.н., доцент Олійник Н.М. – розділ 2, п. 2.1 – 0,43 д.а.

к.е.н., доцент Пустова Н.О. – розділ 3, п. 3.3 – 0,16 д.а.

к.е.н., доцент Сисоєнко І.А. – розділ 5, п. 5.1 – 0,95 д.а.

к.е.н., доцент Тарасюк А.В. – розділ 1, п. 1.3 – 0,29 д.а.

ст.викладач Мешкова-Кравченко Н.В. – розділ 4, п. 4.2 – 0,75 д.а.

ст.викладач Кравченко Г.Ю. – розділ 3, п. 3.3 – 0,16 д.а.

ст.викладач Латкіна С.А. – розділ 3, п. 3.4 – 0,36 д.а.

ст.викладач Сита Є.М. – розділ 1, п. 1.2 – 0,66 д.а.

аспірант Бетіна В.О. – розділ 4, п. 4.5 – 0,12 д.а.

аспірант Шмулевич П.В. – розділ 1, п. 1.7; розділ 5, п. 5.2 – 0,80 д.а.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗБАЛАНСОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНИМИ ПРОЦЕСАМИ В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	5
1.1. Методологічні основи модернізації регіонального економічного простору.....	5
1.2. Циклічність процесу розвитку організації в умовах динамічних змін зовнішнього середовища.....	16
1.3. Інтелектуальний бізнес: характерні риси, переваги, проблеми розвитку в Україні.....	30
1.4. Ринок освітніх послуг: чинники, що його ініціюють і технології управління знаннями в трансформаційний період.....	37
1.5. Системна трансформація інформаційних даних в управлінські економічні рішення.....	50
1.6. Економічна сутність інтелектуалізації управління інноваційним розвитком промислових підприємств.....	55
1.7. Аттракторно-фрактальний підход к економіческому прогнозированию в условиях динамического изменения условий внешней среды.....	58
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА.....	69
2.1. Дослідження інноваційної активності та управління інноваційною діяльністю малих підприємств в Україні.....	69
2.2. Особливості взаємозв'язку антикризової стійкості підприємства з різними типами конкурентного середовища.....	82
2.3. Забезпечення інноваційної активності та економічного розвитку підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища.....	95
2.4. Аналітичне обґрунтування управлінських рішень по підвищенню інноваційної активності підприємств.....	101
2.5. Аналіз ринку сільськогосподарської техніки та сільськогосподарського машинобудування.....	106

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Дослідження інноваційної активності та управління інноваційною діяльністю малих підприємств в Україні

Актуальність. Інноваційна діяльність є вирішальним фактором зростання ефективності економічної діяльності держави. Завдяки їй можливо швидко перебороти загальноекономічну кризу і вийти на рубежі стійкого економічного зростання, приросту соціального ефекту, підвищення оплати праці до рівня стимулювання її високої продуктивності і ринкової платоспроможності.

Інноваційні процеси беруть початок у певних галузях науки, а завершуються у сфері виробництва, завдяки їм відбуваються прогресивні зміни в останній. Відставання в інноваційних процесах негативно впливає на ефективність і конкурентоспроможність підприємства, і навіть може привести до банкрутства. Позитивний вплив процесів інноваційної діяльності повинен проявлятися в забезпеченні виробництва на підприємстві конкурентоспроможної продукції, росту фондівіддачі, зниженні фондомісткості продукції, підвищенні продуктивності праці, поліпшенні якості продукції, зростанні рентабельності виробництва продукції та рентабельності підприємства.

Аналіз попередніх досліджень. Фундаментальні основи стратегічного управління підприємством та організації інноваційного процесу розкриті у працях Й.А. Шумпетера, Б. Твісса, Е. Дандона, Б. Санто. Запропоновані ними концепції набули подальшого розвитку у працях вітчизняних і російських вчених, зокрема: Р.А. Фатхутдінова, С.Ф. Покропівного, С.М. Ілляшенка, П.Н. Завліна, А.В. Васильєва, Л.І. Федулової, П.С. Харів, О.М. Собко, С.Д. Іл'єнкової, Ю.В. Вертакової, М.П. Денисенко, Г.І. Морозової, Н.І. Морозової, О.П. Молчанової, О.І. Дація, Е.С. Симоненко, Я.В. Риженко, В.Г. Федоренко, Е.А. Уткіна, М. Хучек та ін.

Проте практика свідчить, що невирішеними залишаються питання формування ефективного, адаптованого до реалій вітчизняної економіки

механізму організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу, врахування життєвого циклу окремих бізнес-одиниць при розробленні стратегічних планів інноваційної діяльності промислових підприємств. Вирішення цих проблем дозволить сформувати ефективну ринково-орієнтовану систему організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на підприємствах, підвищити результативність їх інноваційної діяльності, забезпечити умови стійкого зростання вітчизняної промисловості.

Метою роботи є дослідження інноваційної активності малих підприємств в Україні та розробка алгоритму управління інноваційною діяльністю малого підприємства в умовах динамічних змін зовнішнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Передумовою економічного розвитку держави є впровадження інноваційних розробок та встановлення пріоритету державної підтримки інноваційного сектору економіки. Важливу роль тут відіграють малі підприємства, які формують нові технології і впроваджують їх в економічну систему.

Інноваційна діяльність малих підприємств має деякі особливості, які є як перевагами, так і недоліками порівняно з більшими формами організації бізнесу. Дослідження цих особливостей і пошук шляхів використання їх позитивних аспектів та подолання впливу негативних сторін дасть змогу підвищити рівень інноваційної активності та ефективності інноваційної діяльності малих підприємств і, отже, рівень інноваційності економіки країни загалом.

На сучасному етапі розвитку національної економіки участь малих підприємств у формуванні інноваційних процесів в умовах трансформаційності набуває особливого значення, що визначається загальним економічним спадом, незадовільним фінансовим станом суб'єктів господарювання, обмеженістю фінансових ресурсів тощо. Вказане зумовило спрямувати розгляд певних аспектів інноваційної діяльності малих підприємств в Україні на розроблення відповідних рекомендацій, що дасть змогу, на думку автора, сприяти ефективнішому її розвитку.

Згідно з міжнародною методологією з метою агрегування використовується наступний розподіл підприємств за розміром [163]:

- малі підприємства – підприємства з чисельністю працюючих від 10 до 49 осіб;

- середні підприємства – підприємства з чисельністю працюючих від 50 до 249 осіб;

- великі підприємства – підприємства з чисельністю працюючих від 250 осіб і більше.

Мале підприємство вважається інноваційно-активним, якщо йому притаманні наступні характеристики [108]:

1) розроблення і просування на ринки нових продуктів і передових технологій;

2) висока частка науково-дослідних і конструкторських робіт для створення нових конкурентоспроможних продуктів і послуг;

3) масштабний вплив інновацій, нових виробів і передових технологій на прибуток малих підприємств;

4) висока частка інвестицій у науково-дослідний сектор і пов'язане з ним оновлення виробництва;

5) значна частка наукових та інженерно-технічних робітників у загальній кількості персоналу малих підприємств;

6) значна частка наукового, лабораторного і випробувального обладнання в основних фондах цих підприємств, високий рівень ризику, пов'язаного зі здійсненням інноваційних проектів.

За даними Державної служби статистики України [42, 163] рівень інноваційної активності вітчизняних малих підприємств протягом 2008-2010 років є таким: із 26521 обстежених лише 4874 підприємства (або 18,4 %) були інноваційно-активними.

У 2010-2012 роках ситуація погіршилась: з 24657 обстежених малих підприємств інноваційно-активними були 4170 підприємства (або 16,9 %). У 2012-2014 роках ситуація погіршилась ще більше: з 20895 обстежених малих підприємств інноваційно-активними були 2367 підприємства (або 11,3 %). Для більш наглядного порівняння загальну кількість малих підприємств та кількість інноваційно-активних малих підприємств в Україні протягом періоду 2008-2014 рр. зобразимо на рисунку 2.1.

Як видно з рисунку 2.1, протягом періоду 2008-2014 років в Україні спостерігається негативна тенденція як у зміні загальної кількості малих підприємств, так і у зміні кількості інноваційно-активних малих підприємств. Також спостерігається зниження рівня інноваційної активності вітчизняних малих підприємств, так як зменшується питома вага кількості інноваційно-активних малих підприємств у загальній кількості малих підприємств України.

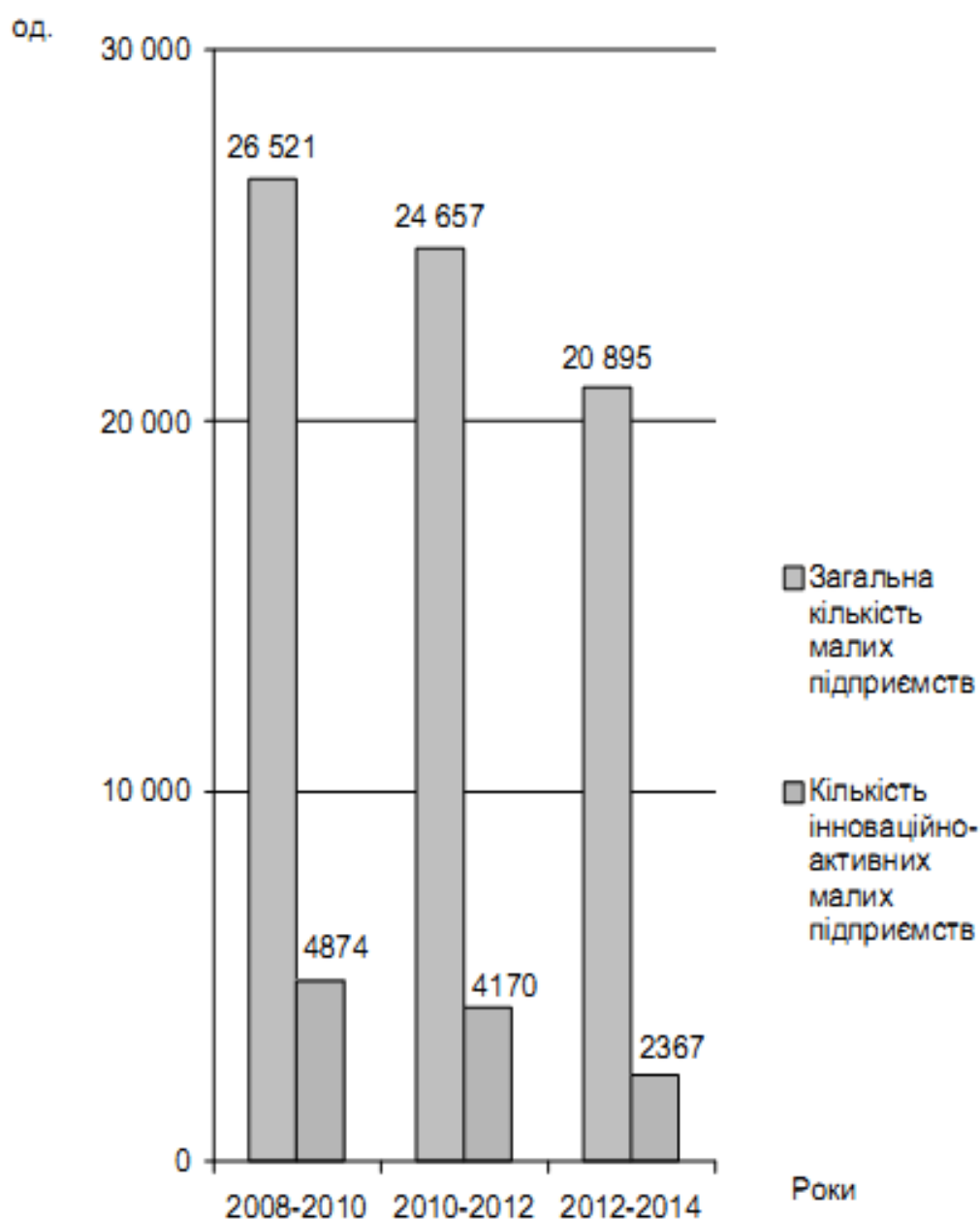

Рис. 2.1. Загальна кількість малих підприємств та кількість інноваційно-активних малих підприємств в Україні за період 2008-2014 рр.

Структуру впроваджених малими підприємствами видів інновацій визначено за даними Державної служби статистики України [42, 163]: на рисунку 2.2 – за період 2010-2012 роки, а на рисунку 2.3 – за період 2012-2014 роки.

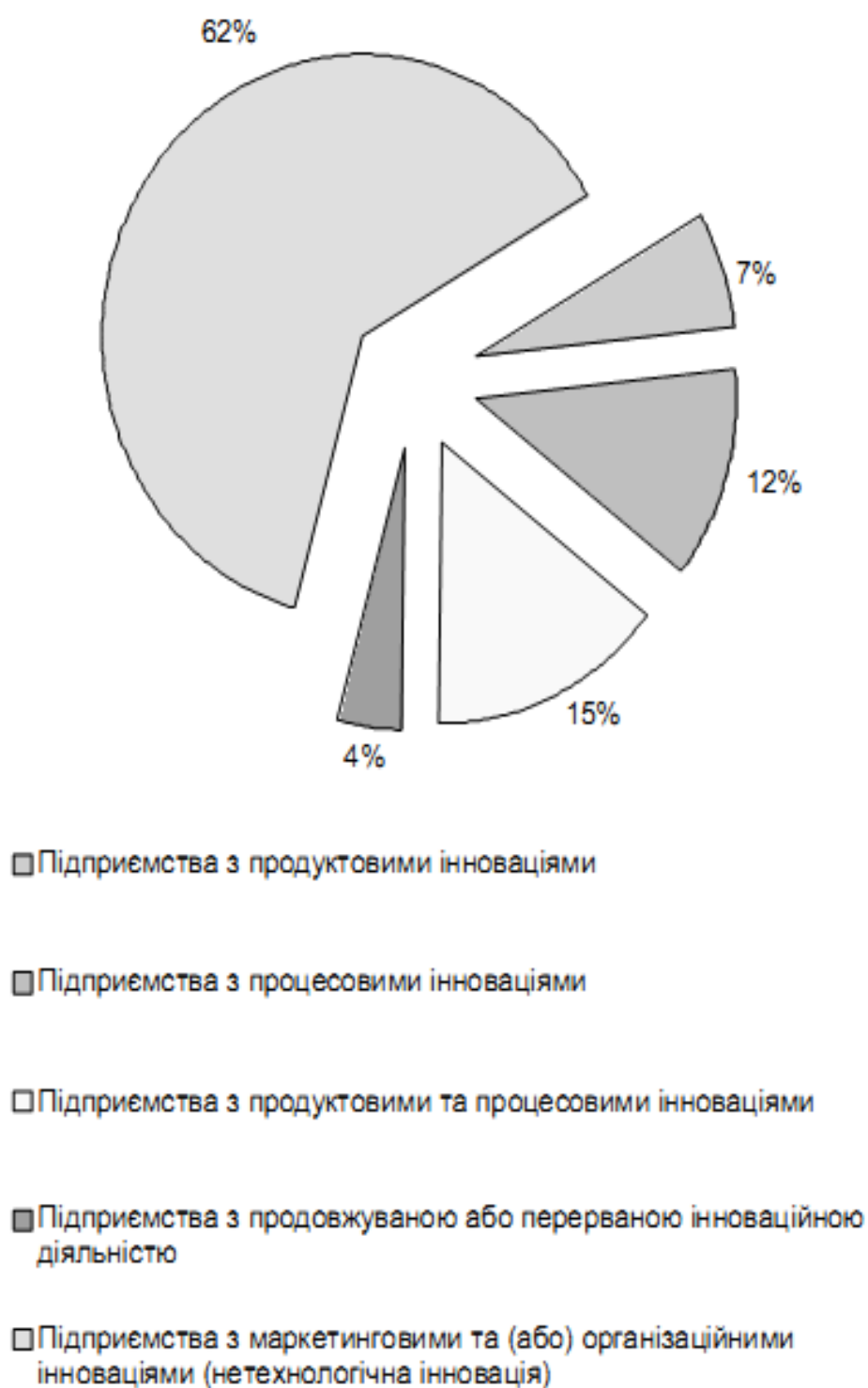
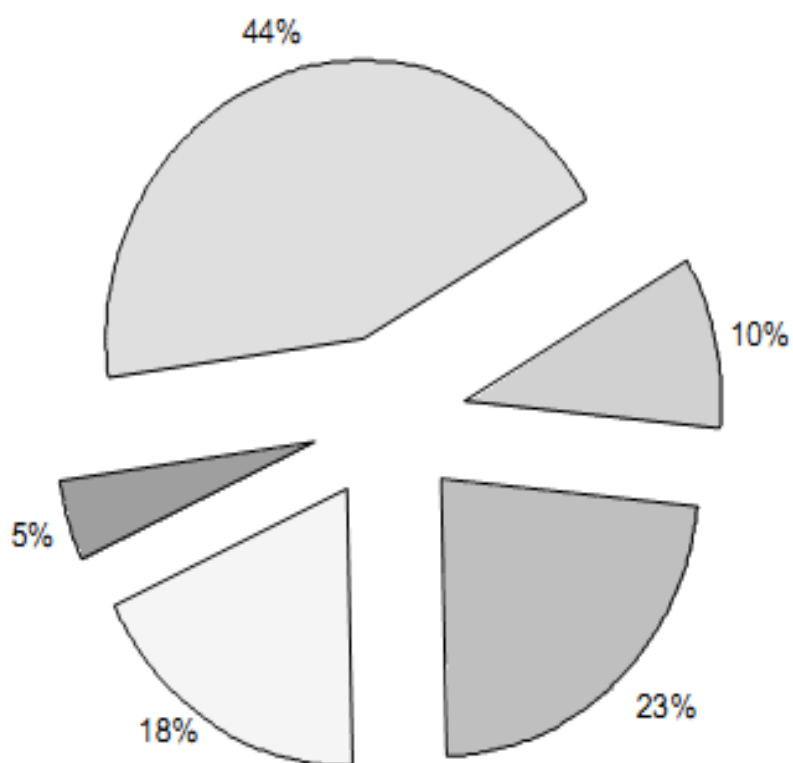

Рис. 2.2. Розподіл інноваційної активності малих підприємств за видами впроваджуваних інновацій протягом 2010-2012 років

- Підприємства з продуктивними інноваціями
- Підприємства з процесовими інноваціями
- Підприємства з продуктивними та процесовими інноваціями
- Підприємства з продовжуваною або перерваною інноваційною діяльністю
- Підприємства з маркетинговими та (або) організаційними інноваціями (нетехнологічна інновація)

Рис. 2.3. Розподіл інноваційної активності малих підприємств за видами впроваджуваних інновацій протягом 2012-2014 років

Як видно з рисунку 2.2 та рисунку 2.3, протягом 2010-2014 років в Україні найбільша питома вага в структурі впроваджених малими підприємствами видів інновацій припадає на маркетингові та (або) організаційні інновації (нетехнологічні інновації), тобто вітчизняні малі підприємства переважно впроваджують ті інновації, які не стосуються технологій виготовлення продукції чи надання послуг.

Незважаючи на невисокий рівень інноваційної активності малих підприємств, вони продовжують залишатись головним виробником інновацій, що підтверджують дані Державної служби статистики України [42, 163] (рис. 2.4).

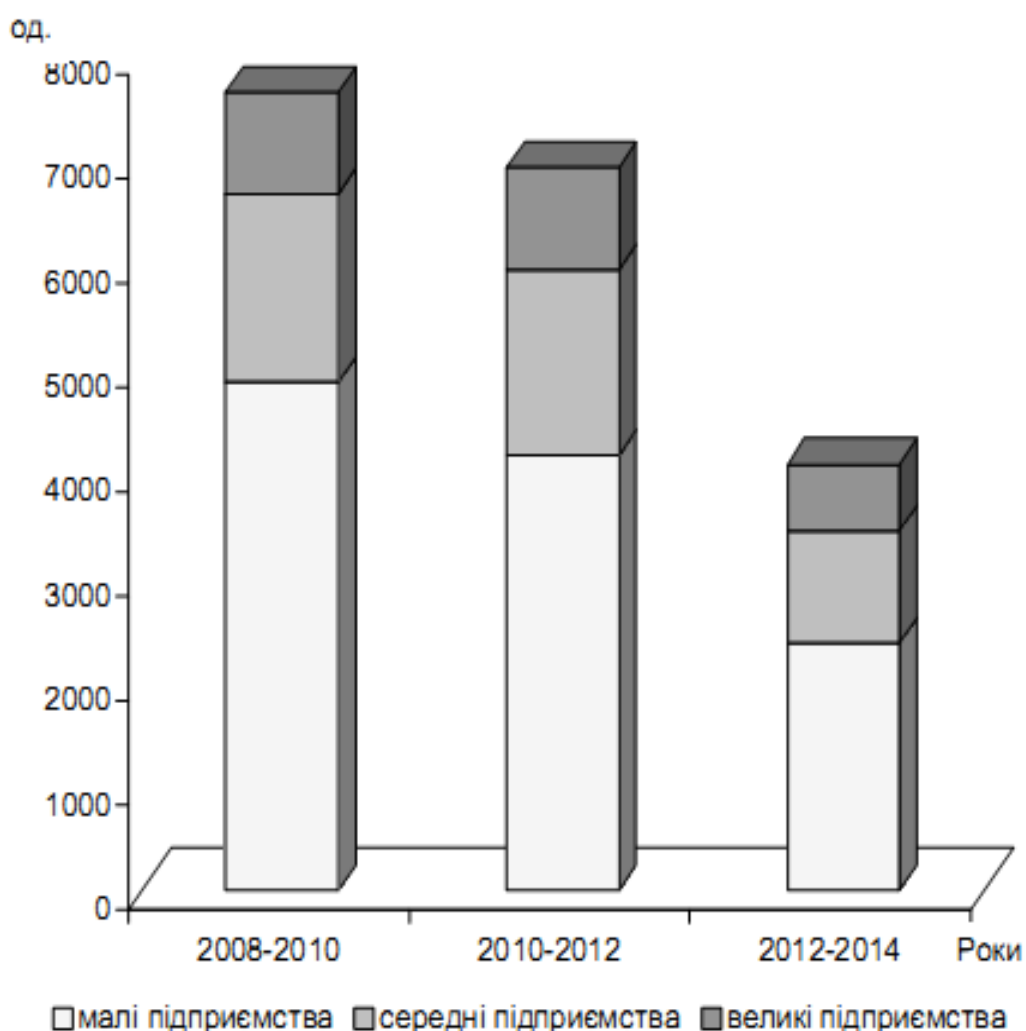

Рис. 2.4. Розподіл інноваційно-активних підприємств за розміром

Велика частка малих форм організації бізнесу у загальному обсязі інноваційно-активних підприємств зумовлена перевагами їх порівняно з великими чи середніми підприємствами. Це зокрема [108]:

- відсутність бюрократизму в розгляді різного роду управлінських питань;
- готовність до ризику, швидка апробація висунутих оригінальних пропозицій;
- через обмеженість фінансових коштів малий бізнес зацікавлений у прискореному розробленні технічних проектів;
- коротка тривалість інноваційного циклу;
- прямі і персональні контакти з партнерами;
- висока мотивація праці;
- низький рівень непрямих витрат;
- такі підприємства не вимагають значних інвестицій і залучення значних матеріальних, трудових та енергетичних ресурсів.

Необхідно зазначити, що основними проблемами, які перешкоджають розвитку інноваційної діяльності малих підприємств є:

- проблеми фінансового характеру:
 - 1) нестача власних коштів підприємств;
 - 2) ускладненість залучення фінансових ресурсів з ринкових джерел (зокрема, жорсткі умови кредитування, недостатня фінансова підтримка з боку держави);
- проблеми організаційно-комунікаційного характеру:
 - 1) нерозвинутість ринку технологій;
 - 2) незрілість інноваційної інфраструктури, що має надавати посередницькі, інформаційні, юридичні, експертні, фінансово-кредитні та інші послуги;
 - 3) недоліки нормативно-правової бази інноваційної діяльності;
 - 4) відсутність умов для налагодження коопераційних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу;
- проблеми інформаційного характеру: відсутність або недоступність систематизованої інформації про нові технології, що мають потенціал комерціалізації, а також про стан та прогнозні оцінки кон'юнктури ринків збуту інноваційної продукції;
- проблеми внутрішньовиробничого характеру: низький інноваційний потенціал підприємства, нестача кваліфікованого технічного та управлінського персоналу на тлі незрілості консалтингової та інжинірингової інфраструктури;

- проблеми ринкового характеру:
 - 1) висока вартість нововведень;
 - 2) невизначеність строків інноваційного процесу;
 - 3) високий економічний ризик інноваційної діяльності;
 - 4) тривалі строки окупності нововведень;
 - 5) низький платоспроможний попит на вітчизняну інноваційну продукцію [189].

На реалізацію інноваційної діяльності малого підприємства має великий вплив інноваційна політика держави. Створення ефективного державного механізму поширення і впровадження інновацій і механізму охорони і захисту прав інтелектуальної власності на науково-технічні досягнення стають найбільш важливою характеристикою сучасної держави [206].

Проведений аналіз проблем підвищення ефективності організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на малих підприємствах в умовах динамічних змін зовнішнього середовища виявив недосконалість системи обліку, а також недоліки системи стратегічного планування інноваційної діяльності на вітчизняних малих підприємствах, пов'язані з виділенням останньої в окрему функцію. Виявлення вказаних проблем дозволило визначити основні напрямки удосконалення організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на малих підприємствах.

На рисунку 2.5 наведено схему взаємодії інструментарію організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу з об'єктами аналізу та управління.

За допомогою схеми взаємодії інструментарію організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на малих підприємствах з об'єктами аналізу та управління уточнено принципи формування механізму організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на підприємствах (альтернативності, системності, адаптивності, правової захищеності управлінського рішення, урахування інтересів учасників інноваційного процесу, збалансованості, виправданого ризику, цілеспрямованості) та порядок взаємодії інструментів організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на стратегічному та тактичному рівнях.

Здійснення інноваційної діяльності повинно відбуватись у кілька етапів, які дозволять підприємству досягнути бажаного результату з мінімальними витратами та втратами.

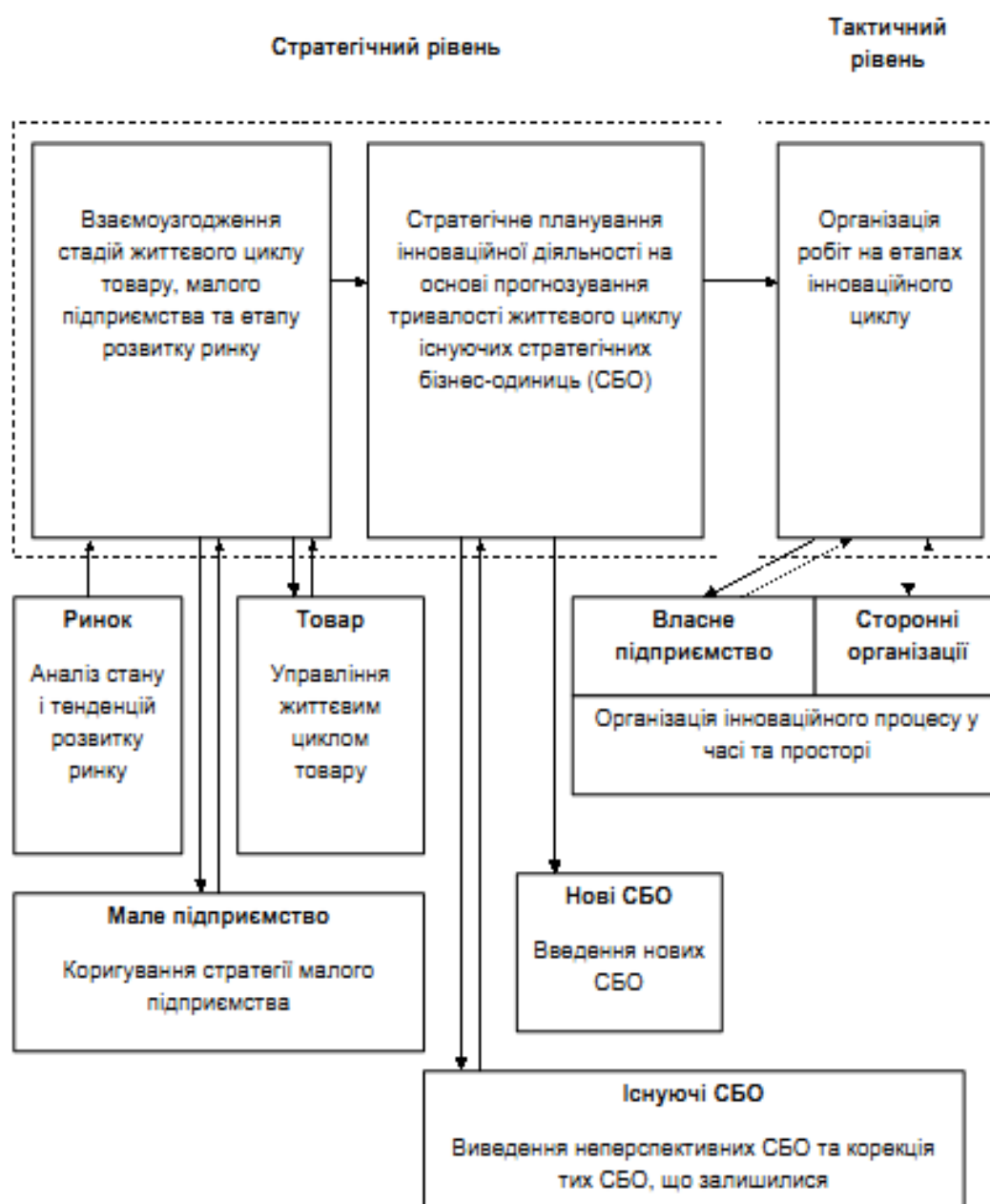

Рис. 2.5. Схема взаємодії інструментарію організаційно-економічного забезпечення інноваційного процесу на малих підприємствах з об'єктами аналізу та управління

Етапи, які проходить підприємство від початку до завершення інноваційного проекту, мають бути логічно пов'язаними та утворювати комплексну систему зв'язків.

Механізм управління інноваційною діяльністю підприємства є частиною загальної системи управління, що забезпечує вплив на чинники, від стану яких залежить результат діяльності керованого об'єкта. Процес його формування можна представити у вигляді певної послідовності кроків, етапів. Під механізмом управління інноваційною діяльністю на малому підприємстві слід розуміти впорядковану систему взаємозв'язків економічних явищ, способів, прийомів управління інноваційною діяльністю на підприємстві з метою підвищення її ефективності.

Комплексний підхід до визначення етапів робіт із розробки механізму управління інноваційною діяльністю на підприємстві можна представити у вигляді схеми (рис. 2.6).

Із метою ефективного управління інноваційною діяльністю підприємства доцільно застосовувати поетапний підхід. При цьому залежно від виробничих умов і специфіки конкретної господарської ситуації етапи необхідно використовувати як окремо, так і в різних поєднаннях.

На кожному з етапів підприємство повинно враховувати особливості реалізації інноваційної діяльності та управління нею, щоб максимально оптимізувати цей процес здійснення та досягти врешті-решт поставленої мети. Отже, реалізація інноваційної діяльності передбачає її поетапне здійснення, що має на меті оптимізувати процес від прийняття рішення до отримання остаточних результатів з урахуванням вимог ринку та можливостей підприємства.

Основними етапами управління інноваційною діяльністю підприємства є такі:

- планування здійснення інноваційної діяльності підприємства;
- організація впровадження на підприємстві інновацій;
- керівництво інноваційною діяльністю;
- мотивація до здійснення інноваційної діяльності;
- контроль здійснення інноваційної діяльності підприємства щодо об'єкта управління (необхідного результату, обсягу робіт, якістю, витратами, термінами виконання тощо) шляхом розробки та застосування системи стратегій (обраних залежно від інноваційного потенціалу підприємства і факторів впливу зовнішнього середовища);
- оцінювання ефективності інноваційної діяльності підприємства та планування перспектив його інноваційного розвитку.

Рис. 2.6. Алгоритм управління інноваційною діяльністю підприємства

Висновки. Інноваційна діяльність була, є і завжди буде вирішальним фактором всієї економічної діяльності. Одними із основних виробників інноваційних розробок в Україні є представники малих форм підприємницької діяльності, тобто малі підприємства. У контексті забезпечення ефективності інноваційної діяльності малі підприємства мають як переваги (гнучкість, мобільність, прямий контакт з клієнтами, готовність до ризику, висока мотивація тощо), так і недоліки (фінансові проблеми, обмеженість диверсифікації та масштабу виробництва, низький інноваційний потенціал підприємства, низький професійний рівень керівництва та інші) порівняно з великими чи середніми підприємствами.

Під механізмом управління інноваційною діяльністю на малому підприємстві слід розуміти впорядковану систему взаємозв'язків економічних явищ, способів, прийомів управління інноваційною діяльністю на підприємстві з метою підвищення її ефективності. Оскільки інноваційна діяльність є найважливішим засобом забезпечення економічного зростання, конкурентоспроможності та фінансової стабільності будь-якого підприємства, то високих результатів воно зможе досягти лише за систематичного аналізу змін ринкового середовища і цілеспрямованого її здійснення, з метою реалізації нових можливостей.

У результаті аналізу та досліджень розроблено алгоритм управління інноваційною діяльністю малого підприємства в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Автор вважає, що механізм управління інноваційною діяльністю підприємства дозволяє, насамперед, здійснювати планування інноваційної діяльності малого підприємства, організувати на підприємстві впровадження інновацій, управляти здійсненням інноваційної діяльності, використовувати стимули для оптимізації процесу здійснення інновацій, контролювати фінанси, технічно-якісні характеристики тощо, оцінювати ефективність інноваційної діяльності підприємства та планувати перспективи його інноваційного розвитку в умовах динамічних змін зовнішнього середовища. Використання запропонованого алгоритму дозволить підвищити рівень інноваційної активності та ефективності інноваційної діяльності малих підприємств, отримати ефект синергії, а також сформулювати більш ефективнішу, адаптивну та раціональну процедуру дій для забезпечення безперебійного функціонування всіх систем та підрозділів між собою.